

## Емпаурмент у соціальній реабілітації молодших підлітків загальноосвітніх навчальних закладів

Н. О. Сайко

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка  
Corresponding author. E-mail: natsayko@gmail.com

Paper received 19.11.2016; Accepted for publication 01.12.2016.

**Анотація.** В статті обґрунтовується необхідність організації соціальної реабілітації молодших підлітків загальноосвітніх навчальних закладів, здійснюється характеристика негативних умов, в яких перебувають сучасні молодші підлітки, аналізується поняття «емпаурмент» та доводиться необхідність використання даної технології у реабілітаційному процесі школи у роботі з молодшими підлітками. Проаналізовано рівні емпаурменту такі, як індивідуальний, груповий, селф-емпаурмент та особливості проведення.

**Ключові слова:** соціальна реабілітація, соціальне функціонування, емпаурмент, індивідуальний емпаурмент, груповий емпаурмент, селф-емпаурмент.

**Вступ.** Особливо вразливим періодом життя дитини є підлітковий вік, який поділяється на молодший (від 11 до 13-14 років) і старший (від 13-14 до 16 років). Характерними ознаками молодшого підліткового віку це знижена пізнавальна активність у навчальній діяльності, відбувається пізнання системи міжособистісних відносин, особистісна нестабільність та у засвоєні соціальних норм і цінностей. Тоді як у старшого підлітка вже відбувається активізація пізнавальної діяльності у процесі навчання і в міжособистісних відносинах, з'являється стабільність, відбувається розвиток внутрішніх моральних цінностей, орієнтація на спілкування з людьми різної статті[8]. У цей нестабільний період у молодших підлітків починає актуалізуватися потреба бути собою – це прагнення до удосконалення свого «Я», що не можливо відокремлювати від занепокоєння, тривожності, страху бути не собою, тобто стати ким-то іншим, втратити контроль над почуттями і свідомістю. Ще не зміцніла психіка як молодшого підлітка, так і старшого не виносить насилля над собою, довготривалі та виснажливі гонки за престижем, успіхом. У більшості підлітків загострене почуття «Я», вони легко ображаються, не визнають жодних невдач [5].

Шкільне життя молодших підлітків (п'ятикласників) ускладнюється також часто невинувато високими вимогами до них з боку вчителів, які звикли працювати зі старшокласниками, що уповільнює адаптацію учителів до навчального процесу п'ятих класів. Як наслідок, з'являється проблема зниження успішності, погіршення соціального статусу дитини, підвищення рівня тривожності або пасивності, зниження самооцінки, втрата впевненості, що погіршує психоемоційний стан дитини та її соціальне функціонування. При цьому досить часто учителем порушуються педагогічні норми навчального процесу – крик, приниження, фіксування лише помилок у навчанні, не врахування вікових особливостей дітей підліткового віку, формальність освіти тощо. Це може призвести до більш складних наслідків – соціальної дезадаптації, що характеризується асоціальними проявами (ненормативна лексика, тютюнопаління, наркоманія тощо) і відчуженням основних інститутів соціалізації – сім'ї та школи. Тому дитина молодшого підліткового віку, як найбільш нестійкого періоду

життя, потребує відновлення соціального функціонування вже на стадії появи перших ознак – страху, тривога, занижена самооцінка, замкненість, низький соціальний статус для того, щоб уникнути більш складних проявів.

Соціальну реабілітацію в Україні розуміють, як процес, що відбувається на базі реабілітаційних закладів та в основному реалізується медична модель реабілітації. Також проблеми порушення соціального функціонування у загальноосвітніх навчальних закладах вирішуються стихійно або відбувається переадресація учня до різних соціальних служб. Однак, на думку ряду науковців соціальна реабілітація – це процес входження людини у соціальне середовище, досягнення гармонії з навколишнім світом, суспільством та з самою собою в процесі інтеріоризації, становлення особистості як суб'єкта життєтворчості, розвитку особистісних потреб, здібностей та смаків [2, с.88, 6;1].

Саме у школі можна створити сприятливі умови для поновлення соціального функціонування, не ізолюючи дитину від звичного середовища та оточення. Тому стає необхідним розглянути та проаналізувати методи соціальної реабілітації молодших підлітків, які можна застосувати у шкільному середовищі.

**Мета статті** – детально вивчити можливість використання технології емпаурменту у соціальній реабілітації молодших підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах.

**Матеріали і методи.** В соціальній роботі емпаурмент розглядається як важлива цінність, що означає активізацію життєвої позиції клієнта під впливом соціального працівника. Причому, внаслідок такої активності відбувається усвідомлення та/або посилення відповідальності особи за стан вирішення власної проблеми, а також формуються навички самопомоги. Власне, і головне призначення соціальної роботи визнається як допомога людині допомогти самій собі. В цьому аспекті важливо пам'ятати про спонукання, мотивацію до змін як один із найважливіших чинників «включення» активності особистості клієнта [3].

Емпаурмент – (насаження, активізація) – підтримка особистості, підвищення її впевненості, самооцінки, компетенції, формування уміння виступати від свого імені та своєї родини, об'єднуватися з іншими клієнтами для створення служб, які їм потрібні [7].

Зарубіжні дослідники розкриваючи проблему насаження іноді через надання політичних повноважень людині [12]. Однак, деякі науковці використовують психологічний підхід у поясненні поняття «емпауермент», який включає мотиваційну, когнітивну структуру та є сукупністю психічних станів та когніцій, що виникають у учасників на основі відповідного сприйняття середовища, в якому вони знаходяться і діють [13;14].

Емпауермент - процес допомоги індивідам, сім'ям, групам і громадам з метою підвищення їхньої особистості, міжособистісної, соціально-економічної і політичної сили для здійснення впливу на життєві обставини [9].

Американський фахівець Дж. Чемберлін запропонувала визначення «насаження» як володіння низкою наступних якостей: влада прийняття рішень; доступ до інформації та ресурсів; наявність вибору; асертивність; віра в здатність індивіда змінюватися; критичне мислення; навчання та управління гнівом; почуття належності до групи; розуміння того, що люди мають права; здійснювати ефективні зміни у житті і громаді; постійне особистісне зростання та зміни, самореалізація; підвищення позитивного іміджу та подолання стигми особистості [10].

Американські вчені Д. Гершон, Г. Страуб поняття «емпауермент» пояснюють як мистецтво творити таке життя, яке людина прагне прожити; як спосіб формування життєстійкої особистості [4].

В Італії поняття «емпауермент» розглядається в основному в галузі освіти і має два підходи у своєму поясненні. Перший підхід передбачає внутрішню зміну особистості - визначаються фактори, що призводять людину до безпорадності; зменшення почуття безпорадності завдяки прийняттю стратегії «емпауермент»; посилення очікувань відносно стратегії, яка повинна дати позитивні результати; перевірка емоційної наполегливості і поведінки. Другий підхід передбачає організацію соціуму навколо людини, що призведе до внутрішніх її змін – визначення області оптимізації ресурсів; пошук стратегії емпауермент; оцінка і закріплення успішного досвіду.

Згідно з моделлю Брускальоні (Bruscalioni) емпауермент полягає у набутті досвіду позитивних можливостей, що призводить до позитивних змін у житті людини, але за умови наявності особистісного бажання змінитися. Емпауермент суб'єкта не є глобальною екзистенційною концепцією, емпауермент завжди стосується специфічного об'єкта або сукупності об'єктів, зазначає Брускальоні, тому сила соціального працівника полягає у здатності визначити ресурси суб'єкта, можливості, які має людина у своєму оточенні та запропонувати конкретні дії [3].

На основі аналізу поняття «емпауермент», можна зробити висновок, що основною його властивістю є активність клієнта та конкретні його дії, що спрямовані на досягнення власної мети. Саме така особливість найбільше відповідає віковим характеристиками молодших підлітків. Тому починаючи роботу з відновлення соціального функціонування молодших підлітків слід дотримуватися основних принципів емпауерменту – відразу діяти, долаючи певні побоювання та невпевненість; відсутність будь-якої критики та нега-

тивної оцінки дій учнів; постійне фіксування успіхів, досягнень; самостійність у прийнятті рішень та здійсненні конкретних кроків.

У шкільному середовищі емпауермент може здійснюватися на індивідуальному, груповому рівнях, а також існує поняття «селф-емпауермент», тобто самонасаження.

Індивідуальний емпауермент передбачає, в першу чергу, виявлення мети, основних бажань дитини. Так як молодший підліток знаходиться у ситуації невідзначеності, постійних вагань, то цей етап може проходити з певними ускладненнями і потребує психологічної допомоги щодо аналізу «Я» особистості, її уподобань, а можливо знайомство з новими видами діяльності та створенням нових захоплень особистості. На цьому етапі важливо продумати запитання, які допоможуть молодшому підлітку розкритися та визначитися.

Другий етап передбачає роботу соціального педагога спрямовану на з'ясування потенціалу дитини до її руху вперед, виявлення «сильних», домінуючих позитивних рис особистості. Позитивні риси це основа досягнення мети та розвитку тих здібностей, яких не вистачає або які заважають особистості, наприклад, зняття тривожності, невпевненості, підвищення самооцінки. Також головним на даному етапі є аналіз оточуючого середовища та створення тих умов, які допоможуть проявити наявні позитивні риси або уміння. Після того, як учень набуде впевненості, відчує власну силу, можна переходити до третього етапу це робота щодо досягнення мети та розвитку рис, здібностей, яких не вистачає особистості. Учень має самостійно вирішити яким шляхом досягти наміченого. Головною умовою є здійснення реальних практичних дій, фіксування кожного дня успіхів, спроб та зроблених кроків. Важливо навчити дітей правильно реагувати на невдачі – з будь-якої невдалої дії виокремлювати позитивний досвід та робити висновки щодо подальших дій.

На груповому рівні емпауермент передбачає роботу з групою, показ важливості кожного члена групи. Зручним та ефективним методом групового емпауерменту молодших підлітків є тренінги або використання їх елементів. Безпосередньо це створить умови, за яких діти молодшого підліткового віку швидше навчаться правильно ставитися та сприймати один одного, особливо учнів протилежної статті. Використовуючи тренінгові методики, легше створити атмосферу доброзичливості, організувати спільну діяльність, розкрити потенціал кожного та сформулювати потребу захищати один одного.

Емпауермент, селф-емпауермент досить розповсюджений у шкільному середовищі західних країн, він є основою усього педагогічного процесу. Так, американській освіті притаманні оптимізм, енергійність, ділова атмосфера та основним гаслом або філософією американської школи є: «Повір у свої сили і ти досянеш свого», що спонукає школярів до формування думки про себе: «Я – найкращий учень», «Я номер один». Навіть списування або користування шпаргалками вважається не повагою до власної особистості.

Модель «селф-емпауермент» може використовуватися як ключ до розуміння ситуації неблагополуччя та як схема дій, спрямованих на активацію нового процесу емпауерменту. Іншими словами «емпауермент» є якістю або сукупністю якостей особистості або процесом, який виявляється у кожної людини в певних аспектах її поведінки. Модель «селф-емпауерменту» використовується як інтерпретація ефективності «емпауерменту» людини. Це передбачає використання діагностичних методик для виявлення моментів, на які слід вплинути задля збільшення можливостей суб'єкта змінити ефективно свою ситуацію. Також модель селф-емпауермент може бути використана як практична основа діяльності соціального працівника, що передбачає серію його дій спрямованих на дефіцитні фази життя клієнта.

Процес «селф-емпауермент» має певні фази у своєму протіканні, починаючи з появи бажання дитини і завершуючи досягненням можливої зміни існування і вчинків.

Перша фаза – поява і з'ясування нового бажання, передбачає допомогу у мобілізації «я» особистості, у появі та усвідомленні свого бажання, а також приведення його у дію. На цьому етапі потрібно зрозуміти бажання дитини молодшого підліткового віку, звернувши увагу на конкретні дрібні деталі і подробиці. Необхідно зібрати усі ознаки, які свідчать про появу бажання, особливо у дітей, у яких функція бажання слабо виражена, як наслідок пригнічення складною ситуацією, що склалася у класі або школі. Слід нейтрально, пунктуально та уважно, не критикуючи вислухати підлітка. Необхідно розуміти, що особливе значення для селф-емпауерменту має лише тільки бажання дитини, тому слід утримуватися від висловлювань власних бажань. Основна функція соціального працівника/ соціального педагога на даній фазі роботи з учнем – це лише збір інформації, характеристика його «Я», яке має бажання та «Я», яке має проблеми, знаходження та розуміння істинної центральної проблеми. Для того, щоб знайти причину проблеми іноді слід глибоко дослідити особисту історію суб'єкта та сформулювати спрямоване бажання, тобто бажання, яке тісно поєднане з проблемою.

Друга фаза – конструювання нового позитивного мислення. Дуже часто людині важко уявити ситуацію вже реалізованого бажання, уявити себе з певним досвідом та позитивною поведінкою. Це відбувається навіть, якщо усунені усі перепони – гнітюче почуття відсутності ресурсів, критика оточуючих людей тощо. Завдання даної фази селф-емпауерменту є формування позитивного «Я» дитини на основі побудови уявлень, що бажання вже реалізовано, абстрагуючись від необхідних ресурсів. З цією метою соціальний працівник/соціальний педагог має допомогти учню уявити себе режисером, сценаристом та автором фільму, в якому він є головним героєм, живе в реалізованій бажаній ситуації. Якщо учень демонструє наявність низки перепон, відсутність ресурсів і здатності реалізувати бажану ситуацію, потрібно спланувати поступовий процес позбавлення цих бар'єрів, що заважають. Учень на цій фазі має подолати кожну перешкоду, нестачу будь-чого, недієздатність.

Складність уявити власне реалізоване бажання іноді зумовлена діючими культурними нормами, які домінують у різних соціальних сферах (наприклад, у шкільному середовищі). Лише у разі послаблення дії таких норм, молодший підліток може уявити власне бажання реалізованим. Соціальний працівник/соціальний педагог у такому випадку повинен наголошувати на активній позиції учня в уявленні реалізації власного бажання. Часто гарною стратегією є створення ігрової атмосфери (ситуації, в якій може бути реалізовано бажання), а не роботи (ситуації, в якій переважають перепони). Необхідно надати допомогу учню у спрощенні процесу побудови власної життєвої ситуації, але соціальний педагог не повинен додавати у зміст власні уявлення, а навпаки виявити довіру до сили суб'єкта та його здатності долати слабкість. Така довіра проявляється у постійній позитивній оцінці, без розгляду негативних, критичних або проблемних аспектів. Суб'єкт під час емпауерменту має почувати себе комфортно, його мають вислуховувати, допомагати йому, впливаючи таким чином на позитивний аспект нового мислення.

Якщо фаза активізації функції бажання запропонована суб'єкту як гра, позбавлена від повсякденних обов'язків, які є на погляд дитини молодшого підліткового віку перепонами, сприймається ним як така, що пригнічує (особистісний песимізм сприймається як реалізм), то слід змінювати зв'язок мислення та реальності, формувати нові погляди на ситуацію.

Третя фаза – перехід від мислення до можливостей. У селф-емпауерменті перехід від мислення до реальної можливості реалізувати своє бажання відбувається завдяки використанню різних методологічних ресурсів: внутрішній переробці, надходження ресурсів, експериментування.

Внутрішня переробка може бути двох типів: мобілізація енергії і позитивних ресурсів, необхідних для реалізації нового бажання і нового мислення; виявлення, ізолювання і подолання внутрішніх особистісних перепон (внутрішніх «кілерів»), які заважають і уповільнюють реалізацію бажання. Для мобілізації енергії і позитивних ресурсів слід надати учню позитивну оцінку, проявити певну увагу та допомога у подоланні особистісних перепон. Тому в процесі емпауерменту доцільно виявити внутрішні перепони та реагувати на них почергово. Дуже часто учні намагаються приховати їх, пропонуючи раціоналізацію у своїх рішеннях та діях за для створення більш позитивного образу в очах соціального педагога.

Безпосередньо, емпауермент не є вирішенням проблем, тому виявленні бар'єри не усуваються, а ізолюються і поступово перестають здійснювати негативний вплив на людини.

Поетапність роботи з молодшим підлітком щодо усунення внутрішніх перепон можна представити у такій послідовності: виявлення яким чином були сформовані бар'єри на основі аналізу попереднього життя; допомога особистості ізолювати перепони і виявити як можна завадити блокуванню конкретної можливості, застосовуючи емпауермент; охарактеризувати зміни у новій системі уявлень про себе та порівняти з діючими самоуявленнями.

Також стратегія подолання внутрішніх перепон може бути представлена як боротьба позитивної і корисної частини своєї особистості з негативною; як уявлення, що перепон не існує та відповідно діяти. У результаті таких стратегій у дитини поступово накопичується позитивний досвід і внутрішня проблема вже не є тією призмою, через яку сприймається усе життя. Основним завданням соціального педагога є допомога дитині у створенні внутрішніх позитивних ресурсів (віра в свої можливості, віра в себе тощо), що дозволяють долати перепони. Деякі ресурси, що використовує учень в процесі емпайрменту, можуть бути знайдені в його оточенні. Соціальний педагог має активізувати дії суб'єкта для знаходження і накопичення таких ресурсів. З цією метою доцільним є

надати інформацію, яка дозволяє учню націлюватися на нові можливості, що допомагають контролювати власні бажання; сформулювати компетенції (знання, здібності, інструменти); включити молодшого підлітка у міжособистісні відносини з іншими особами, які можуть підтримати його [11].

**Висновки.** Використання емпайрменту у соціальній реабілітації молодших підлітків створює природні умови їх розвитку та самореалізації також полегшує процес керівництва дитячим колективом, сприяє формуванню доброзичливої атмосфери у шкільному середовищі. Застосування емпайрменту можливе за умов збільшення кількості фахівців психологічної служби школи, відведення місця і часу проведення запланованих видів роботи.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Архіпова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: Навч. посібник / С.П. Архіпова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 496 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навч. посібник/ О.В. Безпалько. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 134 с.
3. Гено С. Методы и техники селф-емпаурмента в социальной работе / Гено С., Армандо Р. – [електронний ресурс]: www.maksora.ru/uploads/metod\_selfempaurm.doc
4. Гершон Д. Эмпаурмент. Искусство творить такую жизнь, какую вы хотите / Дэвид Гершон, Гейл Страуб. – М.: Сов.-амер. гуманист. инициатива / Golubka 1992. – 102 с.
5. Захаров А.И. Ночные и дневные страхи у детей / И.Д. Захаров. – СПб.: «Издательство СОЮЗ», 2009 – 448 с.
6. Зверева І.Д. Енциклопедія для фахівців з соціальної роботи / за ред. проф. І.Д. Зверевої. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012.- 536 с.
7. Семигіна Т.В. Словник з соціальної політики/ Т.В. Семигіна. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 2005. – 258 с.
8. Яшкова, А.Н. Возрастная психология : учеб. пособие / А. Н. Яшкова, Н. Ф. Сухарева. – Саранск: Прогресс, 2009. – 88 с.
9. Barker R.L. The social Work Dictionary. 3d. – Washington: NASW, 1995. – 493 с.
10. Chamberlin J. A Working Definition of Empowerment. – Psychiatric Rehabilitation Journal. – 1997. – Vol.20, №4. – P.43 – 46.
11. Deci E.L., Connell J. P., Ryan R.M. Self-determination in a work organization // Journal of Applied Psychology. – 1989. – № 74. – 580-590.
12. Mann H. H. Empowerment in terms of theoretical perspectives: exploring a typology of the process and components across disciplines / H. H. Mann // Journal of Community Psychology. – 2006. – Vol. 34. – No.5. – P. 523–540.
13. Spreitzer, G.M. Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation // Academy of Management Journal. – 1995. – № 38. – pp. 1442 – 1465.
14. Thomas K.W., Velthouse B.A. Cognitive elements of empowerment: an 'interpretative' model of intrinsic task motivation // Academy of Management Review. – 1990. – Vol. 15. – pp. 666-681.

#### REFERENCES

1. Arhipova S. P. Methods and technologies of social pedagogues' work : educational manual / S.P. Arhipova, G.Y. Mayboroda, A.V. Tyutyunnik – K.: Vudavnuhu Dim "Slovo", 2011 – 496 p.
2. Bezpalko O.V. Social pedagogics in schemes and tables: Educational manual – K.: Centr navch. l-ry, 2003.-134 p.
3. Geno S. Methods and techniques of self-empowerment in social work / Geno S., Armando R.- [Electronic resource] : www.maksora.ru/uploads/metod\_selfempaurm.doc
4. Gershon D. Empowerment. Art to create such life, as you want / David Gershon, Gail Straub. – M. : Sov.- Amer. humanyt. ynytsyatyva / Golubka 1992. – 102 p.
5. Zakharov A.Y. Day and night fears of children.- SPb. : izdatelstvo soyuz, 2009 – 448, p.
6. Zvereva I. D. Encyclopaedia for professionals in social work / edited by prof. I. D. Zvereva. - Kyiv, Simferopol: Universum, 2012. – 536 p.
7. Semigina T. V. Dictionary of Social Policy/ T. V. Semigina. - K. : Vud. Dim "Kyiv-Mohylanska Academia". – 2005. – 258 p.
8. Yashkova A. N. Age-related psychology : Educational manual / A.N. Yashkova, N. F. Sukharev. – Saransk: Progress, 2009. – 88 p.

#### Empowerment in social rehabilitation of junior teenagers of general educational institutions

**N. Sayko**

**Abstract** In this article the necessity of organization of social rehabilitation of junior teenagers in general educational institutions is sustained, the characteristic of negative conditions which modern junior teenagers are in, the concept "empowerment" is analyzed, the necessity of using such technologies in school rehabilitating process concerning work with junior teenagers. Levels of empowerment such as individual, group, self-empowerment, peculiarities of realization are analyzed.

**Keywords:** social rehabilitation, social functioning, empowerment individual empowerment, group empowerment, self-empowerment.

#### Эмпаурмент в социальной реабилитации младших подростков среднеобразовательных учебных учреждений

**Н. А. Сайко**

**Аннотация.** В статье обосновывается необходимость организации социальной реабилитации младших подростков среднеобразовательных учебных заведений, характеризуются негативные условия, в которых обучаются современные младшие подростки, анализируется понятие «эмпаурмент» и доказываются необходимость использования данной технологии в реабилитационном процессе школы в работе с младшими подростками. Проанализированы виды эмпаурмента такие, как индивидуальный, групповой, селф-эмпаурмент и особенности проведения.

**Ключевые слова:** социальная реабилитация, социальное функционирование, эмпаурмент, индивидуальный эмпаурмент, групповой эмпаурмент, селф-эмпаурмент.